

110 години Българо-Черногорски дипломатически отношения

През декември 2006 г., с изложба на архивни документи и научна сесия „Българо-черногорски отношения през вековете“, Министерството на външните работи на Република България, Българската академия на науките – Институт по балканистика и Дружеството за българо-черногорско приятелство „Черно море – Адриатика“ организираха честване на 110-та годишнина от установяването на дипломатически отношения между България и Черна Гора. В два последователни броя списание „Международна политика“ ще представи докладите на черногорските участници в научната сесия.

ПРЕГЛЕД НА ОТНОШЕНИЯТА МЕЖДУ ЧЕРНА ГОРА И БЪЛГАРИЯ ОТ БЕРЛИНСКИЯ КОНГРЕС ДО УСТАНОВЯВАНЕТО НА ОФИЦИАЛНИ ДИПЛОМАТИЧЕСКИ ОТНОШЕНИЯ

Стеван Радунович, Срджан Пейович

Историческите антагонизми, сложното преплитане на политическите, династическите, дипломатическите отношения и аспирации на Великите сили, както и народностните, респективно – националноосвободителните движения на балканските народи, са общата рамка, в която трябва да се разглеждат природата и характерът на отношенията между балканските наро-

ди и държави¹. Съдбоносно влияние върху общите отношения оказва и политиката на Великите сили към балканските народи, която подклажда техните конфликти, стимулира или обуздава аспирациите им. Така е създаден климат на взаимно недоверие и нетърпимост – хранителна среда за всички брожения.

Берлинският конгрес е преломен момент в историята на черногорския и на българския народ. След получаването на независимост Черна Гора се стреми към ускорено решаване на натрупаните проблеми и на тежкото положение, което е резултат от нейната историческа съдба. За нуждите на своите политически и икономически интереси, както и на стопанското си развитие, Черна Гора полага сериозни усилия за консолидирането и нормализирането на дипломатическите отношения с другите държави.

От своя страна България също преживява важни исторически моменти по пътя към пълната си самостоятелност, тъй като по силата на решенията на Берлинския конгрес тя е лишена от пълна независимост и от териториален интегритет.

С решенията на Берлинския конгрес България е конституирана като автономно княжество, северно от Стара планина, под сюзеренитета на султана и с народна войска². Южно от Стара планина е формирана Източна Румелия начело с християнски губернатор, назначаван от Портата със съгласието на Великите сили. Източна Румелия има административна автономия. За български княз на 29 април 1879 г. е избран Александър Батенберг.

Непосредствено след избора княз Александър Батенберг нотифицира в европейските дворове и правителства своя избор за български княз. Нотификацията е изпратена и до черногорския двор³. По тази причина в Цетине през първата половина на септември 1879 г. пристига поручик Тодор Увалиев,

¹ Pejović, Srđan. Crna Gora i Bugarska 1878–1918; katalog izložbe, DAGG, Cetinje, 2003, 3–7.

² Kapičić, Anđe. Velimir Vujačić. Strana odlikovanja u Crnoj Gori; NMCG, Cetinje, 2005, s. 99

³ Пак там; Dr Vujović, Dimo. Francuski dokumenti o Crnogorsko-Bugarskim odnosima 1879–1912; Istorijski zapisi knj. XXI, Titograd 1965, s. 330.

личен пратеник на княз Батенберг⁴. Това посещение е и първият официален контакт между двете държави. Поради това в Цетине се стараят да посрещнат българския представител по възможно най-добрия начин и му организират изключително посрещане⁵. Впечатляващото посрещане е забелязано от дипломатическия корпус в Цетине и в това отношение е проявен интерес към резултатите от посещението. За визитата на българския пратеник френският дипломатически агент в Черна Гора информира: *„През последната седмица в Цетине пристигна поручик Тодор Увалиев, адютант на българския княз, който трябваше да предаде на негова светлост лично писмо на този княз, с което му нотифицира своя избор за княз на България. Той беше приет от княза с известен блясък и беше канен няколко пъти в двореца на вечеря с руския министър, с когото прекара почти цялото си време. Научих от последния, че българският княз тази зима трябва да отпътува в Петербург и да се срещне там с княз Никола, който ...трябва да отиде, за да присъства на тържествата през февруари по повод на двадесет и петата годишнина от възцаряването на руския престол.“*⁶ Възможно е при този контакт да е съобщено и за намерението на българския княз да посети Цетине.

Веднага след възкачването на престола Александър Батенберг обмисля идеята да установи лични отношения с владетелите на съседните на България държави и във връзка с това още през 1881 г. планира и обявява намерението си да посети Черна Гора и Цетине⁷.

Планираната среща на двамата балкански владетели предизвиква внимание, а и поражда определени интерпретации и догадки у част от дипломатическия корпус в Цетине, които Министерството на външните работи на Черна Гора се опитва при всички случаи да отклони. В самата среща на владетелите на двете бал-

⁴ Пак там.

⁵ Пак там.

⁶ Пак там.

⁷ Пак там, 331–333. За тези планове в цитирания труд свидетелстват докладите на френския агент и генерален консул в София (доклад от 7.2.1881 г.) и докладите на френския дипломатически агент в Черна гора.

кански държави има много обезпокоителни аспекти, което – при предубежденията на някои дипломатически представители по отношение на Балканите – е подходяща възможност за спекулации във връзка с предстоящата среща и с нейното значение⁸.

Това посещение обаче се реализира не през 1881 г., а две години по-късно, през май 1883 г.

Пристигането на първия чуждестранен владетел на официално посещение в Черна Гора представлява изключително събитие. Българският княз Александър пристига на 7 май 1883 г. в Котор с крайцера от руския императорски флот „Африка“⁹. В Цетине пристига на 8 май, съпроводен от много хора, които по време на целия двудневен престой на българския княз в Черна Гора демонстрират най-големи симпатии и въодушевление. На българския княз е устроено посрещане и е оказано внимание като на суверен на независима страна и най-категорично е отхвърлена интервенцията на Портата. Тази интервенция пред министъра на външните работи на Черна Гора Станко Радонич прави по нареждане на своето правителство османският резидент в Цетине Риза бей¹⁰. Той предупреждава Радонич, че княз Батенберг е васал на Портата и че представителят на сюзерена има право да го представи на черногорския владетел¹¹. Тази интервенция е отхвърлена, а Риза бей получава инструкции от своето правителство да напусне Цетине в момента на пристигането на българския княз.

Бляскавото посрещане, украсеното Цетине, множеството важни личности, размяната на отличия и наздравници, факелните шествия, фойерверките и другите прояви тукашната преса описва с най-големи подробности¹².

Самият град Цетине с възможно най-голямо внимание е уреден и украсен със знамена, с български, черногорски и народни трикольори¹³. Във вечерните часове целият град и окол-

⁸ Kapičić, Anđe. Velimir Vujačić. Strana odlikovanja u Crnoj Gori; NMCG, Cetinje 2005, s. 99–100.

⁹ Dr Vujović, Dimo. Op. cit., s. 333.

¹⁰ Пак там.

¹¹ Пак там.

¹² Glas Crnogorca, Nr. 18, 01.05.1883.

¹³ DACG: UVC, f. 1; br. 71, 1883.

ните баири са осветени с факли, което прави изключително впечатление на всички присъстващи¹⁴.

Цялата атмосфера в Цетине е величествена във всичко и изразява най-големите симпатии към високия гост, каквито еднородно демонстрират и властта, и дворът, и народът, и печатът. „*Glas Crnogorca*“ („Черногорски глас“ – бел. прев.) например пише: „С голяма болка народът черногорски наблюдаваше вековните мъки и страдания на братския му български народ по време на турското господство. С голяма радост той поздравя неотдавнашното възкресение негово, защото е уверен, че в негово лице намери приятел верен и сигурен, който с него в бъдеще ще споделя зло и добро и заедно ще работят за общото щастие и за напредъка на двата народа“¹⁵.

Величественото посрещане, сърдечната и приятелска атмосфера по правило поражда подозрение сред дипломатическия корпус. Авторът на уводна статия в официоза „*Glas Crnogorca*“ енергично отхвърля спекулациите за подготвянето на таен договор с думите: „Между нас и българите няма какво да се обсъжда нито да се уговаря... братските отношения съществуваха от стародавни времена, съществуват и днес между Черна Гора и България... тези отношения не са плод на никакъв дипломатически майсторлък, а са дадени от самосебе си, т.е. произтекли са от кървавите връзки и от общите интереси на двата народа.“¹⁶

В печата се промъкват и политически позиции, които могат да се оценят като полуофициални. Най-синтезирано те внушават, че интересите на Черна Гора и на България съвпадат и че – когато окончателно бъде поставен *Източният въпрос* – двете страни могат да разчитат една на друга. Естествено е, че при тази възможност двамата владетели трасират пътя към бъдещото сътрудничество, при това не без стимулиране от Русия. Огромните разходи във връзка с посрещането дипломатите в своите информации приписват на щедростта на Русия, което говори за нейното участие в организирането на срещата на двамата балкански вла-

¹⁴ DACG: UVC, f. 1; br. 99, 1883.

¹⁵ Glas Crnogorca, br. 18, 01.05.1883.

¹⁶ Пак там.

детели. Факт е, че през този период Русия подкрепя Черна Гора и България, докато зад Сърбия стои Австро-Унгария¹⁷.

В опитите да разгадаят целта на посещенияето и съдържанието на разговорите на двамата владетели сред дипломатите кръжи и версия, според която присъствието на българския княз в Цетине се дължи главно на една проста причина – плана за женитба с втората дъщеря на черногорския княз, принцеса Милица¹⁸.

Александър Батенберг пребивава в Цетине само два дни и на 11 май заминава за Русия през Анкона. На следващия ден – 12 май – го последва и княз Никола, придружен от министъра на външните работи Станко Радониц и от руския временно управляващ Спейер. В Котор се качва на руския крайцер „Гуед“, който му е предоставен, за да отпътува в Москва на тържествата по повод на коронясването¹⁹. Княз Никола възнамерява да се възползва от възможността и да остане няколко дни във Виена, за да тушира неблагоприятното впечатление, предизвикано там от посещенияето на българския княз в Цетине. Това впечатление е демонстрирано чрез отсъствието на австроунгарския министър-резидент в Цетине по време на посещенияето²⁰.

Коренно новите измерения на отношенията и деликатността на позициите, в които се оказва Черна Гора, настъпват след преврата в Пловдив на 6/18 септември 1885 г., с който е извършено обединението на България и Източна Румелия. С този акт на България са погазени клаузите на Берлинския договор и е създадена ситуация, при която Великите сили се опасяват, че и други балкански държави могат да последват примера на България, а от това могат да възникнат сериозни усложнения и конфликти на Балканите. От друга страна, Великите сили не желаят нова криза в Източния въпрос и се опитват да успокоят духовете и да запазят статуквото²¹.

От своя страна Черна Гора във всяко отношение е изненадана и поставена в деликатна позиция. Изненадата и неизвестността

¹⁷ Пак там.

¹⁸ Dr Vujović, Dimo. Op. cit., s. 335.

¹⁹ Пак там.

²⁰ Пак там.

²¹ Пак там, с. 336.

след съобщението за тази непредвидена ситуация са задълбочени от факта, че черногорският владетел няма никакви информации за хода на събитията. Първите съобщения, които получава от своите дипломати, не допринасят за разясняването на положението, тъй като обединението на България предизвиква и в Цариград *„неописуема възбуда и бъркотия, в която беше трудно или почти невъзможно незабавното ориентиране. Хората не можеха да разберат истинското състояние на нещата и да определят посоката, която ще избере Портата по отношение на събитията в България.“*²² Поради това той е принуден да напусне за няколко дни столицата с обяснението, че се запознава с работите по пътищата към Зета и Бйелопавличи. Това петнадесетдневно турне той предприема, за да се изолира от дипломатическия корпус и от народа. Князът е придружаван от престолонаследника княз Петър Караджорджевич, руския министър-резидент и министрите Божо Петрович и Станко Радонич. Отсъствието дава възможност на княза да изчака, докато събитията не се изясня, и позицията на европейските правителства, специално на правителството на Русия, не стане напълно ясна²³.

Предпазливостта на княз Никола по отношение на самото съобщение за преврата ще бъде основна характеристика на неговото поведение и на неговите действия по време на цялата криза. Черна Гора необичайно резервирано и търпеливо, но с не по-малко внимание, наблюдава развитието на събитията. Това поведение можем да обясним с влиянието на Русия, чиято позиция, за която князът много бързо е информиран, е по никакъв начин да не се участва в кризата и да не се избързва с поставянето на искания или с предприемането на действия, сходни на действията на България.

За деликатността на нововъзникналата ситуация допринася и обстоятелството, че граничният въпрос между Черна Гора и Турция още не е окончателно разрешен. В момента на възникването на Българската криза работи черногорско-турска комисия по утвърждаването на границата Мокрой-Ругова-Велики. Членове на комисията от Черна Гора са войвода Илия Пламе-

²² DACG: MID; f. 17; br. 835, 1885.

²³ Пак там.

нац и войвода Гавро Вукович. С тях е и руският капитан В. И. Ворман. Споразумението по този въпрос е само частично, а след нововъзникналата ситуация комисията отлага своята работа за по-благоприятни времена²⁴.

Отношенията с Австро-Унгария също са деликатни в резултат на аферата Мисирлич²⁵.

За усложняването на ситуацията и на съвкупните условия допринасят и движенията на албанското население, които предизвикват и определен отзвук в долните Васоевичи. При наличието на множество слухове, дезинформации и напрежение положението се усложнява от всички страни, така че са необходими много такт и дипломатически усилия, за да бъде то стабилизирано, а позицията на Черна Гора да стане печеливша и да продължи да следва препоръките на Русия.

Черна Гора не е готова за война и княз Никола се опасява, че другите страни няма да останат неутрални. Все пак Черна Гора не остава без собствена позиция, която пласира по дипломатическите канали. Княз Никола счита, че е необходимо Великите сили да оказат натиск върху Турция, за да признае тя обединението на България и да направи териториални отстъпки на останалите балкански държави. В тази насока той счита, че Черна Гора има право да разшири своите граници от Беран до Мокра планина, както и до изворите на Бели Дрим, а оттам – по неговото течение до Ушче на Адриатическо море, включвайки градовете Печ, Джаковица и Скадар. Той намира тези граници за естествени и основава своите стремежи върху историческото право²⁶.

В такива обстоятелства се намират Черна Гора и нейният владетел, разпънати между собствените си стремежи и аспирации и наложените позиции на Великите сили, преди всичко на Русия. В тези условия е трудно да се проникне в сложната дипломатическа активност на Великите сили по Българската криза. Още по-трудно е да се отгатне настъпил ли е подходящият момент за предприема-

²⁴ Пак там.

²⁵ Dr Vujović, Dimo. Op. irj., s. 336.

²⁶ Rakočević, Novica. Stav Crne Gore prema ujedinjenju Bugarske i srpsko bugarskog rata 1885.godine; Istorijski zapisi, knj.XVIII, Titogradq 1961, s. 624.

не на бойни действия, подобни на българските, за което несъмнено разсъждават в Цетине²⁷. Разбира се, най-деликатен е въпросът как да се ориентира цялостната държавна политика, за да се извлекат от възникналата криза определени ползи и благоденствие – отстъпки на Великите сили към Черна Гора като награда за нейното поведение. В крайна сметка Черна Гора запазва неутралитет, макар че за това не получа очакваните награди, освен определени похвали.

Органът на руското Министерство на външните работи „*Journal de St. Peterburg*“ хвали поведението на Черна Гора и препоръчва на останалите балкански държави, че за тях би било по-мъдро „да се вгледат в мирното и съзнателно поведение, с което сега се отличава Черна Гора, преценила, че Европа, представена от великите сили, няма никакво желание да допусне авантюристи да нарушават съдебния мир, че Европа има сили да препречи пътя на такова зло“²⁸.

В самото начало на кризата, тъй като в Черна Гора са мислели, че обединението е реализирано по нареждане на Русия, от руския пълномощен министър в Цетине е поискана информация за позицията на Русия. Много бързо князът получава от руското правителство съвети да запази неутралитет и уверение, че Черна Гора няма да бъде забравена, ако се стигне до каквито и да било промени по посока на ревизия на Берлинския договор. По същия повод е съобщено, че и Великите сили ще останат неутрални.

За реализацията на политическата ориентация и на възприетата позиция Черна Гора предприема, в съответствие със своите възможности, дипломатически действия. Специален акцент е поставен върху отношенията и контактите с Турция. Черногорският пълномощен министър в Цариград Митар Бакич, отговарящ и за България, получава инструкции внимателно да наблюдава кризата, да изпраща информации за позициите и за планираните действия на Великите сили и редовно и изчерпателно да осведомява за всичко това министъра на външните работи на Черна Гора. В тази насока му е наредено в дипломатическите контакти да информира за позициите на Черна Гора и за желанието ѝ кризата да се разреши по мирен начин.

²⁷ Пак там.

²⁸ Пак там, с. 625.

По този канал в Черна Гора стигат първите навременни и автентични (доколкото това е възможно) информации за кризата и за събитията от мястото на преломните и значителни дипломатически действия.

Въз основа на получените от Цариград информации в Цетине се оформя насочената против Портата политическа и дипломатическа дейност, която по своя характер е по-активна от напълно пасивния неутралитет по отношение на другите субекти на кризата. На черногорския двор му е ясно, че Портата, осъзнаваща своята слабост, не може да вземе никакво решение, докато не проучи позициите на Великите сили. А те са различни в зависимост от интересите на страната, която ги съобщава. Портата се колебае между решението да изпрати войска в Румелия и със сила да възстанови предишното положение или да остави решаването на въпроса на Великите сили. Това колебание и нерешителност се дължат на неувереността, че Турция може сама да реши проблема, тъй като в началото се счита, че провъзгласяването на обединението е част от по-широко договаряне, поради което има опасения, че са възможни действия на други държави, в т.ч. и на Черна Гора. За да се отстранят съмненията за действия на Черна Гора, които биха били насочени против Турция, пълномощният министър Бакич прави известни постъпки пред Портата. На 28 септември по нареждане на султана Джевад паша посещава Бакич и му прочита доклад на косовския валия Мустафа Асим паша. По същия повод той заявява, че султанът е много загрижен, тъй като информациите от терена противоречат на официалното изявление на княз Никола²⁹. Бакич е упълномощен да отговори на тези въпроси и изразява убеденост, че Черна Гора не насочва Васоевич срещу арбанасите и обвинява за безредиците по границата Руговци и Беранския елит, който ги подтиква към безредици. Категорично отхвърля каквато и да било роля на черногорското правителство в безредиците³⁰.

Още на 30 септември черногорският пълномощен министър е поканен при султана на обяд, на който присъстват турски дър-

²⁹ Novica Rakočević. Stav Crne Gore prema ujedinjenju Bugarske i srpsko bugarskog rata 1885.godine; Istorijски zapisi, knj.XVIII, Titograd 1961, str. 625–627.

³⁰ Пак там.

жавни функционери. След обяда е приет от султана. Разговаря се за Българския въпрос. Пълномощният министър информира, че според позицията на Черна Гора интересите и на едната, и на другата страна налагат да се забрави миналото и да се работи съвместно, за да се окаже съпротива на австроунгарската политика, която може да заплаши оцеляването и на Черна Гора, и на Турция. Отново е уверил, че черногорското правителство ще положи усилия да се запази мирът на границата, да се установят и утвърдят добросъседски отношения и да се отклони всичко, което пречи на укрепването на приятелските отношения³¹.

Факт е, че тези действия са полезни и за двете страни, тъй като Портата не желае усложнения и хаос на западната граница на империята, докато Черна Гора разчита, че в един момент нейното приятелство с Турция ще ѝ помогне да извлече от кризата някаква полза. Все пак и едната, и другата страна разбират, че е възможно Австро-Унгария да се опита да окупира Босна и Херцеговина и да навлезе по-дълбоко в Санджак. От подобна възможност се страхуват и Турция, и Черна Гора, поради което и това обстоятелство налага такова сближаване.

Резултатът от тези действия е, че движението в околността на Беране затихва и не приема по-широки размери – естествено в изпълнение на упътванията от Цетине³².

В съответствие с инструкциите от Цетине пълномощният министър Бакич проучва възможностите Черна Гора да получи някаква полза като награда за нейното поведение по време на кризата. В разговора с руския посланик Нелидов на тази тема обаче той среща не разбиране, а полемични тонове и израз на недоволство³³. По този повод той информира за опасенията на Черна Гора, че тя може да бъде забравена, а нейните интереси – пожертвани. От Нелидов получава уверения, че не може и дума да става за промяна на съществуващото положение на Изток, както и че българският преврат е извършен без знанието и одобрението на руското правителство.

³¹ Пак там.

³² Пак там.

³³ DACG: MID; f. 17; br. 842, 1885.

Дипломатическите доклади от Цариград и информацията от дипломатическите кръгове потвърждават, че Англия е предизвикала Българската криза, за да получи възможност да принуди Турция на спогодба във връзка с Египет. С това са потвърдени и информацията, че събитията в България са се развивали без знанието на Русия и на Австро-Унгария и че Великите сили възнамеряват да разрешат кризата по мирен начин, за което се подготвя и съответна конференция. Очаква се на нея решението да зависи предимно от позициите на Русия и на Австро-Унгария.

В общи линии всички действия на Черна Гора са насочени към запазване на неутралитет според инструкциите на руското правителство. От поведението на Черна Гора до голяма степен зависи дали военният пожар на Балканите ще се разшири. Черна Гора единствена от балканските държави последователно подкрепя политиката на Русия, поради което с пълно право очаква, че след разрешаването на Българската криза с дипломатически средства ще получи определени отстъпки. При реализацията на тази политика Черна Гора се придържа към строг неутралитет по отношение на Сръбско-българската война и към поражението на сръбската войска при Сливница. В Черна Гора не се очаква конфликт между Сърбия и България въпреки войнствената политика на крал Милан Обренович. Разчита се, че Великите сили няма да позволят избухване на конфликт, а и според дипломатическите информации от Цариград липсват предположения, че Сърбия ще изпрати войска срещу България, тъй като Австро-Унгария, която подкрепя това нейно намерение, сега се отказва³⁴. Тази война поставя Черна Гора в деликатна позиция и поради чувствителността на династическия въпрос в Сърбия и заради нетърпимостта между княз Никола и Милан Обренович. Макар официално в Черна Гора политиката на крал Милан Обренович да е оценявана неблагоприятно, сред обществеността преобладава мнението, че включването в конфликта е необходимо. Въпреки всичко Черна Гора остава неутрална. Единствената проява на симпатии е формирането на комитет начело с протопрезвитер Вуко Пламенац за събира-

³⁴ DACG: MID; f. 17; br. 871, 1885.

не на помощи за ранените сърби. Черна Гора по дипломатическите канали официално опровергава слуховете за организиране на движение, подкрепящо Сърбия, и за демонстрации, на които са изразени заплахи към България, тъй като става дума само за комитет за събиране на помощ за ранените, зад който правителството не стои³⁵. При тези поводи е повтаряна официалната позиция на Черна Гора, която съжालява за избухването на войната и осъжда нейното обявяване.

Макар да се надява на изгоди за своята позиция, която неотклонно следва руските инструкции, Черна Гора не получава никаква печалба заради поведението си в кризата. В докладите на пълномощния министър Бакич се посочват знаци, че Черна Гора няма да получи никакви отстъпки за своето поведение. Така например в доклада си, в който предава подробности от своя разговор с английския пълномощен министър, Бакич съобщава, че му е казано следното: „*Думата „справедливост“ не съществува в дипломатическия речник. Затова се страхувам, че може да се разкайвате, ако дълго се осланяте на нея.*“³⁶

От друга страна, черногорското правителство въз основа на дипломатическите информации има възможност да разбере, че усилията на Великите сили ще бъдат насочени към мирно разрешаване на кризата, като се държи сметка преди всичко решението да не стимулира другите балкански държави също да потърсят компенсации и – доколкото това е възможно – да не се нарушава *Берлинският договор*³⁷. От същите източници се потвърждава информацията, че най-вероятното решение на *Конференцията* е всичко да се върне в предишното състояние, макар че от страна на някои участници – преди всичко на Англия – като приемливо се налага и решение, признаващо персоналната уния.

Черногорската дипломация внимателно следи работата на конференцията за *Българската криза* от нейното начало на 24.10.1885 г.³⁸. Самият ход на конференцията нито обещава, нито дава надежди за каквото и да било благоприятно, прием-

³⁵ DACG: MID; f. 17; br. 1029, 1885.

³⁶ DACG: MID; f. 17; br. 891, 1885.

³⁷ DACG: MID; f. 17; br. 847, 1885.

³⁸ DACG: MID; f. 17; br. 890, 1885.

ливо за всички страни решение. Това се дължи преди всичко на твърдоглавите и неотстъпчиви позиции на противопоставените страни, а и на *Великите сили*, които ги подкрепят³⁹. За усложняването на ситуацията, макар че *Конференцията* почти е завършила своята работа, съществено допринася и обявяването на войната между Сърбия и България⁴⁰. Обявяването на войната, приписвана на политиката на крал Милан Обренович и на неговия защитник Австро-Унгария, повлиява съществено върху промяната на позициите, преди всичко върху позициите на България. Окуражена от победата, тя не желае да приеме решенията на *Конференцията*. При новосъздадената ситуация *Конференцията* продължава своята работа, макар в дипломатическите кръгове да се разпространяват информации за позицията на Портата, че въпросът за Източна Румелия трябва да се реши в непосредствени преговори с България⁴¹.

В дипломатическите кръгове в Цариград владее почти еднотелна оценка за политиката на крал Милан Обренович и на Сърбия по въпроса за Българската криза и за обявяването на война от страна на Сърбия. Пристигащите в този смисъл от Цариград в Цетине информации илюстрират крайно неблагоприятните за политиката на Сърбия оценки, докато в същото време Черна Гора е похвалена за своето поведение⁴².

В края на годината (28.12.1885 г.) според дипломатическите доклади все повече изчезва надеждата за мирен изход. Окончателно става ясно, че продължение на *Конференцията* няма да има, както няма да има и нов конгрес. Създава се впечатление, че Турция и България ще постигнат някакъв договор в непосредствени преговори. Появява се и мнение за възможен вътрешен преврат в Сърбия – преди всичко поради недоволство на *Великите сили*, а и поради вътрешното недоволство в резултат на военното поражение⁴³. Възможността за подписване на договор между Турция и България не се оценява позитивно в

³⁹ DACG: MID; f. 17; br. 908, 1885.

⁴⁰ DACG: MID; f. 17; br. 934, 1885.

⁴¹ DACG: MID; f. 17; br. 995, 1885.

⁴² DACG: MID; f. 17; br. 934, 1885.

⁴³ DACG: MID; f. 17; br. 1029, 1885.

цариградските дипломатически кръгове, тъй като благоприятно за България решение би могло да стимулира амбициите на Александър Батенберг да извърши преврат и в Македония⁴⁴. Това би означавало също, че политиката на Англия е победила, понеже останалите *Велики сили* са за решение, което би водило до връщане към предишното положение⁴⁵.

При тези обстоятелства черногорският княз Никола решава да предприеме пътуване по Европа, цел на което е посещение на Петроград, където пристига на 22 януари 1886 г.⁴⁶. На път той потегля на Новата 1886 година през Италия и Франция, където посещава Париж. Черногорският печат официално съобщава, че пътуването е предприето в името на стопанското и културното укрепване на Черна Гора⁴⁷. Чуждият печат предлага мнения за политическия характер на турнето на крал Никола, защото прави впечатление, че при своето пътуване той заобикаля Виена⁴⁸. Тези оценки, естествено, не са без основания. Вярно е, че в Българската криза и във всички събития и усложнения около нея Черна Гора остава неутрална. Това обаче не означава, че тя е дипломатически пасивна и незаинтересувана. Напротив, Черна Гора желае да окаже влияние при решаването на кризата, защото се опасява от решение, което не би съвпадало с нейните интереси. За съжаление в планове на *Великите сили* тя няма такава роля. От друга страна, дипломатическата ѝ активност съответства на нейните доста оскъдни възможности и влияние. Всичко това се върши, за да се получат определени отстъпки, тъй като от похвалите за нейното поведение в кризата не може да реализира почти никаква печалба.

Докато князът е в Петербург, Турция и България постигат споразумение, санкционирано от султана на 23 януари 1886 г. Според дипломатическите информации самото подписване на споразумението не означава окончателно решаване на въпроса за Източна Румелия, защото „*Гордиевият възел се намира в из-*

⁴⁴ Пак там.

⁴⁵ DACG: MID; f. 17; br. 960, 1885.

⁴⁶ Rakočević, Novica. op. cit., s. 631.

⁴⁷ Glass Crnogorca, Nr. 1, 05.01.1886.

⁴⁸ Rakočević, Novica. Stav Op. cit., s. 632.

*билото сега съперничество между Англия и Русия*⁴⁹. Главен вдъхновител на споразумението е Англия, която чрез княз Батенберг успява да постави щит пред руския пробив на Балканите. От друга страна, тя дава възможност на Турция да се измъкне от усложненията, които я заплашват с окончателно пропадане, тъй като е осуетен съюз на балканските държави против нея⁵⁰.

Княз Никола напуска Петроград на 3 февруари. При завръщането си в Берлин на 5 февруари посещава канцлера Бисмарк и е приет от императора на вечеря. Във Виена посещава министъра на външните работи граф Калноки на 7 февруари⁵¹. В Цетине пристига на 14 февруари.

Крайният изход на Българската криза не произвежда окончателното въздействие по въпроса за интересите на Черна Гора. Вярно е, че съществуват определени надежди и очаквания в Черна Гора, че след започването на Българската криза може да се стигне до ревизия на *Берлинския конгрес*. Тези очаквания не са реалистични, тъй като Великите сили не могат да допуснат ревизия на *Берлинския договор* – преди всичко заради собствените им интереси на Балканите.

По-късните последици от българската криза, преди всичко абдикацията на Александър Батенберг, намират в Черна Гора отзвук, който изцяло следва заетата в началото на кризата под руско влияние позиция. Представена от „Glas Crnogorca“, тя отразява и политиката на Черна Гора, чийто най-синтезиран лозунг е, че няма друг път за славянските държави на Балканския полуостров, освен връзките с Русия. В „Glas Crnogorca“ оттеглянето на княз Александър от българския престол се коментира и като необходима последица от неговата антиславянска и антируска политика, която е несъвместима с интересите на балканските славяни⁵².

Заслужава да се спомене, че Черна Гора въз основа на дипломатическите информации е запозната с дейността на своите поданици, които се подготвят за въоръжени действия в Бъл-

⁴⁹ Пак там.

⁵⁰ Karičić, Anđe. Velimir Vujačić. Op. cit.; NMCG, Cetinje 2005, s. 109.

⁵¹ Пак там.

⁵² Glas Crnogorca, Nr. 36, 09.09.1876.

гария⁵³. Български емигранти, участвали в преврата против Александър Батенберг, възнамеряват да нахлуят в България и във връзка с това вербуват черногорски поданици в Турция. Черна Гора не участва в тази акция, защото е ясно, че тя се подготвя със знанието на Турция, на чиято територия се организират и се провеждат действията на бунтовниците. От друга страна, черногорският пълномощен министър информира и за хода на преговорите между Портата и водача на българската опозиция Драган Цанков⁵⁴. Очевидно е, че това движение действа почти открито със знанието на Портата, докато евентуалната роля на Русия е трудно да се определи. Факт е, че под ръководството на поп Илия Капа в средата на 1887 г. е организирана една въоръжена акция в България, в която участват и 29 черногорци. Тази акция се провежда в сянката на споменатите събития и завършва неуспешно. Трудно е да се твърди доколко тя има връзка с опитите и с плановете на българската опозиция от януари 1887 г., но от информацията на Йован Липовац е ясно, че с акцията са били запознати и черногорското, и руското представителство в Цариград⁵⁵.

След абдикацията на Александър Батенберг на българския престол е доведен австрийският кандидат Фердинанд Кобург-готски. Този избор е направен против желанието и интересите на Русия, която дълго време не желае да го признае, въпреки че българското Народно събрание го провъзгласява за свой владетел през юни 1887 г.

И в този случай черногорската политика следва изцяло руските позиции и руската политика, така че и тя няма официални контакти с българския княз.

По въпроса за признаването на избора на Фердинанд Кобург-готски за български княз Русия не се ограничава само с дипломатическите средства в опитите да промени състоянието на нещата.

⁵³ DACG: MID; f. 20; Nr. 32, (1), january 1887.

⁵⁴ DACG: MID; f. 20; Nr. 37, january 1887.

⁵⁵ Kapičić, Anđe. Velimir Vujačić. Op. cit.; NMCG, Cetinje 2005, s. 109. Вж. Ilija Radosavovic, rumelijska buna jedna akcija crnogoraca; Istorijski zapisi IX, Cetinje, 1953.

На черногорския двор са известни намеренията на Русия по отношение на реализацията на акцията, която би трябвало да доведе до смяна и до изгонване на Фердинанд Кобургготски⁵⁶. За тези намерения черногорският пълномощен министър в Цариград получава информация от първа ръка, в руското представителство, а той ги изпраща на Министерството на външните работи с шифрована телеграма. След по-малко от месец, през октомври 1887 г., Митар Бакич информира своето правителство за отказа на Русия от планираната акция в България и за причините за отказа⁵⁷.

Очевидно е, че и в този случай Черна Гора, следвайки неотклонно политиката на Русия, е въввлечена в Българския въпрос. Това трудно може да създаде предпоставки за развитието и задълбочаването на отношенията между двата славянски народа и между двете държави, въпреки величествените прокламации при предишните официални контакти, например при посещението на Александър Батенберг в Цетине през 1883 г.

Черна Гора още един път е въввлечена във вътрешен български въпрос. Това става не по нейна воля, макар че черногорският княз не е бил напълно незаинтересуван.

Русия, която не се примирява с избора на Фердинанд Кобургготски за български княз, в стремежа да засили своето влияние, упорито предлага други кандидати и още през 1890 г. е споменаван и Джордже от Лайхтенберг, зет на княз Никола⁵⁸. Слуховете за тази кандидатура княз Никола „предпочита да отхвърли с една усмивка всяка алузия за такава евентуалност, но подобна идея сама по себе си му е приятна“⁵⁹. Черногорският министър на външните работи Гавро Вукович обаче в разговор с дипломати в Цетине „с радост приема като щастлива възможност за балканските славяни идеята за една кандидатура, която – смекчавайки разногласията между България и Русия – би приближила различните фракции на славизма и би дала известна надежда, че въпросът за Македония ще се реши миролюбиво“⁶⁰.

⁵⁶ DACG: MID; f. 17; br. 869, september 1887.

⁵⁷ DACG: MID; f. 21; br. 974, oktobar 1887.

⁵⁸ Dr Vujović, Dimo. Op. cit.; Istorijski zapisi, XXII, Titograd 1965, str. 345.

⁵⁹ Пак там.

⁶⁰ Пак там.

Малко по-различна е позицията на Черна Гора по въпросите на Българската екзархия, т.е. по назначаването на български епископи в Македония през 1890 г. В този случай позицията на Черна Гора, макар да е благосклонна към Сърбия, не се противопоставя на България.

През 1890 г. султанът издава берати, с които в Скопска и Охридска епископия се връщат българските епископи⁶¹. В този ход Сърбия вижда опасност за своите интереси в Македония, тъй като с това се засилва конкурентното българско влияние. Сръбското правителство се обръща към черногорското с искане със съвместни действия да се ликвидира българското влияние в тази област. Черна Гора застава на умерени и резервирани позиции. Тук заслужава да се изтъкне, че и тази позиция е повлияна от Русия, а не от собствените позиции и интереси. Става дума конкретно, че *Българската екзархия* е рожба на дипломатическите усилия на Русия, която успява да издейства на 27 февруари 1870 г. ферман от султана за възстановяване на самоуправлението на Българската екзархия, която от 1872 г. се провъзгласява за автокефална църква. Поради конфликта с Патриаршията и поради тези причини тя е провъзгласена за схизматична. Следвайки своята политика, Русия не може да действа против Екзархията, тъй като именно тя по-рано инаугурира в Цариград чрез граф Игнатиев тази политика, която още обвързва руското правителство. Именно затова и княз Никола е резервиран и не желае, „ангажирайки се против Екзархията, да попадне в ситуация, която би могла да стане деликатна или дори неправилна по отношение на Русия“⁶². По същия начин е резервиран и във връзка с избухналия между Патриаршията и Портата конфликт, т. нар. Фанариотска криза, която поражда възбуда „на Цетине, както и в останалите центрове на православието. Черногорската църква, макар и независима и всъщност автокефална, не престава да счита Цариград за майка и сама се чувства засегната от скръбта на метрополията.“⁶³

⁶¹ Пак там.

⁶² Пак там.

⁶³ Пак там.

Усещайки признаците на приближаващото сближаване на позициите на Русия и на България, в Черна Гора окончателно разбират, че се открива възможност за установяване на официални отношения с България. Установяване на тези отношения налагат интересите на двата народа, а сега в тази посока е ориентирана и политиката на Русия. В периода от избирането на Фердинанд Кобургготски за български княз до неговото официално признаване от Русия отношенията между Черна Гора и България са замразени – главно поради политиката към българския княз, дирижирана от Русия, чийто непрекословен последовател е Черна Гора.

Веднага след признаването на княз Фердинанд за наследствен владетел от страна на Русия отношенията между Черна Гора и България се интензифицират.

Още при контактите на черногорския пълномощен министър в Цариград с българския пълномощен министър Димитров е поставен въпросът за установяване на официални дипломатически отношения. По този повод Димитров внушава на Бакич, че Черна Гора трябва да открие представителство в София, за да бъдат дипломатическите отношения много непосредствени⁶⁴. От друга страна, в началото на 1896 г. черногорският княз, във връзка с приемането на православието от българския престолонаследник, изпраща на княз Фердинанд телеграма. В нея са изказани поздравления и е изразено задоволство по повод на този жест, който се извършва в момент, когато се променя ориентацията в политиката на малките славянски държави на Балканския полуостров⁶⁵. За черногорската дипломация е важна срещата на черногорския пълномощен министър в Цариград Митар Бакич с Фердинанд Кобургготски по време на неговото посещение при султана. Воденият тогава разговор Бакич описва като изключително сърдечен и приятелски⁶⁶. Княз Фердинанд изразява пред него желание да посети Цетине. Обявява също, че ще бъде открито българско представителство в Цетине и информира, че българският пъл-

⁶⁴ DACG: MID; f. 56; br.255, februar 1896.

⁶⁵ Dr Vujović, Dimo. Op. cit.; Istorijski zapisi, XXII, Titograd 1965, s. 347.

⁶⁶ DACG: MID; f. 56; br. 240, mart 1896. godine.

номощен министър в Белград Сапунджиев ще бъде назначен за временен дипломатически представител в Цетине⁶⁷.

В духа на дипломатическите действия не се забавят и проявите на владетелите на двете страни. Нещо повече, те дори са изпреварващи. Така например в една телеграма, която изпраща от Москва през май 1896 г., княз Никола изразява новия дух и политическата ориентация на балканските славянски държави: „Винаги съм имал желание да видя обединени в едно морално единство балканските държави. Моето сърце в този момент е изпълнено с най-голяма радост, когато научих..., че днес в София се прегръщат моите братя сърби и българи, както и аз в Москва прегърнах княз Фердинанд. В нашето единство е нашата сила“⁶⁸.

Подобни чувства се демонстрират и от българска страна. В тази атмосфера се постига задоволително сближаване, преди всичко между владетелите, което се проявява и в ускореното възстановяване на дипломатическите отношения. Доста бързо те, които толкова дълго и системно са нарушавани и прекъсвани, са нормализирани. Факт е, че тази нова политическа ориентация се осъществява под диригентството на Русия, макар че в отношенията между двамата владетели не се забелязва отпорност, напротив – декларирани са взаимни симпатии.

Ролята на Черна Гора и деликатността на нейната позиция от предишния период се опитва да обясни черногорският министър на външните работи Гавро Вукович по време на своето посещение в София, където е приет на най-високо равнище. По време на приема той изразява позицията на Черна Гора с думите: „Ваше кралско височество, личните отношения между Ваше височество и моя Господар никога не са прекъсвани... Официалните отношения обаче бяха привидно суспендирани. Затова моят Господар ме изпраща да Ви изразя открито неговото възхищение за мъдростта, такта и издръжливостта, с които Вие след толкова години на различни изпитания постигнахте победа над предразсъдъците на руската дипломация и на другите сили, които я следваха...“⁶⁹. По същия повод княз Ферди-

⁶⁷ DACG: MID; f. 56a; br. 291, april 1896. godine.

⁶⁸ Dr Vujović, Dimo. Op. cit.; Istorijski zapisi, XXII, Titograd 1965, s. 347.

⁶⁹ Vucović, Gavro. Memoari Cetinje 1986, s. 604.

нанд демонстрира добри чувства към княз Никола със следните думи: „Колкото България е благодарна на княз Никола, толкова той повече ме обвързва със своето приятелство, от моето идване на българския престол до днес. Княз Никола е пример за човек, владетел, пълководец, държавник, политик и писател... Ще бъдем щастливи да сме равни с него в това отношение.“⁷⁰

Сближаването и приятелството между Черна Гора и България има за резултат официалното възстановяване на дипломатическите отношения. Отговаряйки на черногорската инициатива, България открива свое дипломатическо представителство в Цетине, докато Черна Гора, поради недостиг на финансови средства, не изпълнява задължението за реципрочност и не открива свое представителство в София. Така в края на 1896 г. в Цетине пристига Спас Константинович, български дипломатически агент, който на 3.01.1897 г. подава молба да бъде приет от черногорския министър на външните работи, за да връчи писмото на българското правителство и акредитацията⁷¹.

⁷⁰ Пак там.

⁷¹ DACG: MID; f. 60; br. 2 (1), 1897.